

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ТРЕНІНГОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ПРАКТИЧНОЇ КОМПОНЕНТИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО УЧИТЕЛЯ

Кочерга О.М.

Прилуцький гуманітарно-педагогічний коледж імені І.Я. Франка

Статтю присвячено проблемі використання тренінгу в професійній підготовці майбутніх спеціалістів. Автором проаналізовано стан проблеми в психолого-педагогічній літературі, досліджено поняття «тренінг» та визначено його сутність. Визначені цілі та завдання тренінгу в педагогічній практиці, характерні риси тренінгових занять у вищій школі.

Ключові слова: тренінг, тренінгова взаємодія, тренінгові технології, активні прийоми навчання, професійна компетентність, ігрова імітація та моделювання, освітній простір.

Постановка проблеми. Інтеграція вищої освіти в європейський освітній простір потребує урізноманітнення форм та методів організації навчального процесу студентів. Ефективність їх використання визначається тим, наскільки вони забезпечують реалізацію головної мети вищої освіти – досягнення високого рівня освіченості та професійної педагогічної підготовки майбутніх спеціалістів, їх конкурентоспроможності у сфері освітніх послуг.

Аналіз досліджень свідчить, що проблема професійної підготовки майбутніх фахівців є предметом вивчення психологів, соціологів, педагогів. Значна кількість досліджень присвячена питанню формування та розвитку фахівця у процесі навчання у ВНЗ (А. Алексюк, Г. Балл, А. Дьомін, І. Зязюк, І. Зверев, В. Беспалько, А. Капська, Н. Кузьміна, В. Майборода, В. Моляко, Л. Міщик, О. Щербаков, Р. Хмелик та ін.).

Метою статті є аналіз шляхів вирішення однієї з важливих проблем професійної підготовки майбутніх учителів – забезпечення їх фундаментальної практичної підготовки, спрямованої на формування фахівців, здатних до професійної діяльності в умовах сучасної початкової школи. Саме практична компонента професійної підготовки є тим важливим аспектом, який потребує особливої уваги з боку викладача ВНЗ.

Виклад основного матеріалу. Педагогічна практика є невід'ємною складовою частиною навчально-виховного процесу, важливою компонентою професійної підготовки майбутніх учителів, засобом формування у них навичок педагогічної і наукової діяльності та умінь ефективно працювати в умовах реформування освітньої галузі. Саме в ході педагогічної практики студенти мають нагоду об'єктивно оцінити свої можливості, коректувати їх, визначити рівень готовності виконувати професійні обов'язки, проявляти відповідальне ставлення до педагогічної праці. Упродовж усіх видів практик здійснюється виховна робота, спрямована на формування професійних навичок, активної життєвої позиції, сукупності громадянських і моральних якостей майбутнього педагога. Студент і студентський колектив виступають одночасно і як суб'єкт виховання.

Педагогічна практика носить тривалий і безперервний характер, забезпечуючи фундамент для формування основних педагогічних умінь і навичок у майбутніх учителів та виконує ряд функцій: адаптаційну (студент ознайомлюється з різними видами навчально-виховних закладів, звикає до ритму педагогічного процесу, роботи з дітьми); навчальну (актуалізація, поглиблення та застосування теоретичних знань, формування педагогічних

умінь і навичок); виховну (формування ставлення до педагогічної професії, професійно значущих якостей особистості вчителя, розуміння необхідності самоосвіти та самовиховання); розвивальну (розвиток педагогічних здібностей студентів, педагогічного мислення, мотиваційної сфери); діагностичну (перевірка рівня особистісних та професійних якостей майбутнього вчителя, професійної придатності та підготовленості до педагогічної діяльності).

На підставі аналізу сучасних психолого-педагогічних досліджень із проблеми практичної підготовки майбутнього вчителя (О. Абдуліна, С. Гончаренко, О. Мельник, Р. Хмелюк, О. Щербаков та ін.) нами визначено педагогічні умови організації практики, які слід забезпечувати у процесі професійної підготовки студентів педагогічних навчальних закладів: врахування результатів діагностики рівня сформованості професійних інтересів студентів під час розробки програми педагогічної практики, добору педагогічних завдань, визначенні форми звітності та контролю практичної діяльності майбутніх учителів; конструювання системи навчально-практичних різномісних завдань для студентів, обґрунтування можливості вибору окремих видів завдань; проведення настановчих конференцій з метою уточнення та конкретизації завдань програми практики; вибір бази різних видів практики з урахуванням можливості їх позитивного впливу на процес професійного становлення майбутнього фахівця; забезпечення керівництва практикою досвідченими викладачами коледжу і кваліфікованими вчителями-класоводами; проведення науково-методичних консультацій зі студентами, систематичний контроль за виконанням завдань програми; організація колективного обговорення й аналізу, самоаналізу й самооцінювання рівня готовності студентів до підготовки, проведення практики, виконання завдань викладачів, оформлення звітної документації тощо.

Згідно з навчальним планом підготовки спеціалістів за спеціальністю «Початкова освіта» освітньо-кваліфікаційного рівня «молодший спеціаліст» передбачено такі основні види практики студентів: педагогічна практика «Організація позакласної та позашкільної виховної роботи з учнями початкової школи» (III–V-й навчальні семестри); педагогічна практика «Виховні години в школі» (VI–VII-й навчальні семестри); педагогічна практика «Пробні уроки в школі» (VI–VII навчальні семестри); практика в літніх оздоровчих таборах (VI-й навчальний семестр); педагогічна практика «Перші дні дитини в школі» (VIII-й навчальний семестр); переддипломна педагогічна практика (VIII-й навчальний семестр).

Досвід відвідування занять студентів-практикантів переконує у тому, що успіх педагогічної

практики залежить від вибору базової установи, оптимальної реалізації найдосконаліших методів і прийомів роботи в конкретних умовах, методичного рівня і майстерності викладачів. Вони особистим прикладом активізують творчу самостійність студентів у виконанні завдань практики, допомагають формуванню сумлінного ставлення до роботи, відповідальності, цілеспрямованості. Саме ці фактори багато в чому визначають професійну придатність майбутнього спеціаліста, впливають на формування його професійно важливих якостей, в тому числі і на його відповідальність за виконання навчальних обов'язків, за власне професійне становлення. Проте успіхи під час проходження студентами різних видів педагогічної практики визначаються тим, наскільки студенти підготовлені до проведення різних форм навчальної та позанавчальної роботи з учнями, володіють методикою їх підготовки та проведення, від їх психологічної налаштованості, впевненості у своїх можливостях тощо.

Проведене нами дослідження готовності майбутніх учителів до практичної професійної діяльності свідчить, що 85% студентів вважають достатнім для професійної діяльності рівень знань, які вони отримують в процесі навчання в коледжі, проте 68% студентів вважають недостатнім рівень професійних умінь та навичок проведення різних видів практики і як наслідок відчувають невпевненість у майбутній професійній діяльності, 37% студентів вважають, що рівень їх професійних умінь та навичок потребує удосконалення, і тільки 18% студентів оцінюють свій рівень як достатній. Це зумовило пошук необхідних форм і методів навчально-пізнавальної роботи викладача зі студентами, мета яких – збагатити практичний досвід організації та проведення різних форм і методів позакласної роботи студентами в умовах педагогічної практики та уникнути вияву у значній частині студентів негативних проявів емоційного стану (страху перед новими труднощами, які виникають в ході педагогічної практики, що супроводжуються скованістю та емоційною невиразністю, невпевненістю у своїх діях, «прив'язаністю» до концепту заняття тощо). З огляду на це, одним із засобів професійного навчання мають стати тренінгові технології, спрямовані на формування і розвиток особистісної та професійної компетентності студента.

В сучасних умовах увагу вітчизняних науковців і практиків привертає зростаюча популярність застосування тренінгових занять, з одного боку, і педагогічна невизначеність цього поняття, його сутності та місця серед інших інновацій сучасної вищої школи, з іншого. Останнім часом з'явилося чимало досліджень, які присвячені проблемі модернізації інструментальної частини (форми, методи, прийоми, методики, техніки і т.п.) професійної підготовки на рівні вищої педагогічної освіти. Ця проблема знайшла своє відображення у наукових працях С. Архипової, О. Безпалько, І. Козубовської, А. Первушиної, С. Харченко та ін. Методичною розробкою психолого-педагогічних тренінгів сьогодні займаються російські та українські вчені, серед яких: М. Васильєв, І. Вачков, А. Грецов, С. Дерябо, Н. Євдокімова, Т. Зайцева, В. Кокоренко, М. Пряжников, О. Сидоренко, В. Стрельников, Ю. Швалб та ін. Експериментальне використання тренінгових технологій викладено в працях Л. Бондарєвої, Л. Козлової, Г. Кошонько, Л. Мітіної, В. Павловського, Т. Цюман, О. Шапран.

Спробуємо на основі теоретичного аналізу праць науковців з досліджуваної проблеми розкрити сутність тренінгу як методу навчання та проаналізу-

вати можливості його використання у навчальному процесі з метою збагачення практичної компоненти професійної підготовки учителя початкової школи.

Слід зазначити, що слово «тренінг» – англійського походження, яке перекладається як: навчання, виховання, тренування, дресування, підготовка. Тренінг має досить широке і успішне коло застосування у різних галузях наук: психології, соціології, педагогії, економіці, медицині тощо.

У загальному розумінні тренінг розглядають як планомірно здійснювану програму різноманітних вправ, головним призначенням яких є підвищення зацікавленості особистості у процесі засвоєння тих чи інших практичних умінь та навичок щодо вирішення різного роду завдань, пошук шляхів виходу із складних ситуацій, подолання певних життєво важливих проблем тощо.

У педагогічному енциклопедичному словнику тренінг розглядається як інтенсивне навчання практичного спрямування [4].

У психолого-педагогічній літературі існують різні підходи до розкриття сутності поняття «тренінгу»: «тренінг – це група методів розвитку здібностей до навчання і оволодіння складним видом діяльності (Ю.Ємельянов) [3]; «тренінг – це організаційна форма навчально-виховної роботи, яка спираючись на досвід і знання її учасників, забезпечує ефективне використання різних педагогічних методів, за рахунок створення позитивної емоційної атмосфери у групі, та спрямовується на отримання сформованих навичок та життєвих компетенцій» (А.Семенова) [5].

І. Вачков виділяє декілька парадигм тлумачення означеного поняття: тренінг як своєрідна форма дресури; тренінг як тренування, у результаті якого відбувається формування умінь і навичок ефективної поведінки; тренінг як форма активного навчання, метою якого є перш за все передача психологічних знань, а також розвиток деяких умінь і навичок; тренінг як метод створення умов для саморозкриття учасників і самостійного пошуку ними способів вирішення власних психологічних проблем [2].

Найбільш вдалим для нашого дослідження є наступні визначення тренінгу: «інтенсивні короткотривалі навчальні заняття, спрямовані на створення, розвиток і систематизацію навичок, необхідних для виконання конкретних особистісних, навчальних або професійних завдань, у поєднанні з посиленням мотивації особистості стосовно удосконалення роботи» [6]; «система інтенсивних тренувань, у яких моделюються елементи основних завдань професійної діяльності» [1].

В цілому тренінг являє собою систему активних (інтерактивних) прийомів і засобів, використання яких сприяє формуванню професійної компетентності, розвитку й удосконаленню професійних якостей, умінь та навичок. Характерною ознакою тренінг-навчання є активна взаємодія учасників навчального процесу, яка зумовлена ігровою імітацією та моделюванням ситуацій, пов'язаних з професійним досвідом, і спрямована на підвищення мотивації до навчання, педагогічної діяльності, формування практично-дійової сфери майбутнього вчителя. Тренінг не передбачає передачу знань та вмінь у незмінному вигляді, а створює можливості прямої взаємодії з реальністю, яка вивчається, навчання на власному досвіді.

Використання тренінгів у педагогічній практиці навчання студентів педагогічного коледжу спрямоване на те, щоб підготувати майбутніх педагогів до професійного педагогічного спілкування, виробити уміння та навички планувати, організовувати ба-

гатоаспектну навчально-пізнавальну діяльність молодших школярів, оцінювати ефективність застосовуваних методів та прийомів навчання і виховання, сформулювати впевненість у правильності професійного вибору і т.п.

Цінним моментом у використанні тренінгу є те, що він дозволяє організувати такий особливий освітній простір, у якому майбутні фахівці усвідомлюють власну некомпетентність щодо вирішення змодельованої ситуації, визначаються з власними обмеженнями у наявних знаннях чи компетенціях, емоційно переживають їх, що в кінцевому результаті спонукає до дії: студенти роблять спроби знайти альтернативні варіанти виходу із уявної ситуації, оптимальні шляхи вирішення поставлених завдань. Завдяки цьому особистість накопичує професійний досвід, яким керується у подальших аналогічних реальних ситуаціях при вирішенні професійних завдань як в ході педагогічної практики, так і в подальшій професійній діяльності.

Практика переконує, що навчальні тренінги можна використовувати в організації навчально-пізнавальної діяльності студентів на всіх курсах. У ефективності їх впливу на підготовку студентів до проходження педагогічної практики ми переконались, провівши систему тренінгових занять зі студентами другого курсу напередодні їх першої педагогічної практики.

Слід зазначити, що педагогічна практика «Організація позакласної та позашкільної виховної роботи з учнями початкової школи» (III–V-й навчальні семестри) є першою сходинкою залучення студентів до практичної фахової підготовки. Майбутні вчителі мають можливість: познайомитися із педагогічним досвідом учителів щодо організації позакласної виховної роботи молодших школярів, із специфікою її планування та проведення; самостійно проводити різні форми та методи виховної роботи з учнями; спостерігати за їхньою поведінкою, набувати досвіду спілкування з учнями, вчителем. Цей вид практики має важливе значення у поглибленні знань про обрану професію, у забезпеченні адаптації студентів до умов шкільного життя, у формуванні практичних умінь та навичок взаємодії з учнями. З метою підвищення ефективності даного виду практики на процес професійного становлення майбутнього вчителя у організацію нами передбачалося внесення деяких змін. Так, в перші чотири тижні перед початком проходження практики зі студентами (крім спільної настановчої конференції, проведеної заступником директора з виробничої практики) проводились підготовчі заняття-консультації, метою яких було забезпечення успішного виведення діяльності студентів у зовнішню професійну діяльність. Такі заняття проводились нами у формі навчальних тренінгів. Ці заняття проводились викладачами-керівниками практики. Для підвищення ефективності тренінгів та з метою наближення до реальних умов професійної діяльності до їх проведення залучались вчителі початкових класів, кращі студенти старших курсів. Метою тренінгових занять було: формування в учасників тренінгу практичних професійних навичок та вмій; вироблення навичок співпраці, засад толерантності шляхом визначення межі власної терпимості та поваги до прав і свобод інших людей; опанування сучасними виховними технологіями, методикою їх використання в роботі з учнями початкової школи; зменшення небажаних проявів хвилювання, психологічного дискомфорту під час проведення виховних занять з учнями молодших класів; стимулювання емоційно-

го розкріпачення студентів, формування у них комунікативних якостей; вироблення рефлексивних умінь та навичок.

Продуктивність такої форми організації підготовчої роботи до педагогічної практики полягала в тому, що увага і активність студентів-початківців спрямовувалась не лише на вивчення окремих аспектів виховної роботи вчителя, але й на оволодіння системою педагогічної діяльності, вироблення впевненості у власних можливостях.

На першому занятті, яке проводилось у формі бесіди-консультації, викладач детально знайомив студентів із специфікою педагогічної практики «Організація позакласної та позашкільної виховної роботи з учнями початкової школи, детально аналізував основні завдання, чітко формулював вимоги до студентів, яких вони повинні дотримуватись на різних етапах практики (підготовчому, основному, підсумковому). Викладач наводив приклади відповідального і безвідповідального ставлення студентів до проходження практики, разом із студентами прогнозувались їхні наслідки. Інші п'ять занять, проведення яких планувалось у позааудиторний час, були спрямовані на вироблення у студентів елементарних умінь складання плану-конспекту заняття, самостійного підбору цікавого матеріалу до його змісту; на формування навичок вільно триматись перед учнівською аудиторією, користуючись при цьому вербальними та невербальними засобами спілкування з дітьми; на збагачення досвіду студентів проведення різних форм та методів виховної роботи з учнями початкової школи; на усталення навичок розв'язання проблемних ситуацій, виховних колізій тощо. Серед доцільних прийомів підготовки студентів до педагогічної практики, які включались до структури тренінгових занять, використовувались ігрове проектування, групові дискусії, мозковий штурм, відеоаналіз, моделювання фрагментів занять з поступовим їх програванням, імітування елементів виховної взаємодії, створення і вирішення педагогічних ситуацій за власним досвідом практичної діяльності в школі, ділові ігри, рухавки тощо.

Після завершення підготовчого етапу студенти включались в реальний процес проведення практики з позакласної виховної роботи. Діяльність педагогічних майстерень із коледжу переносилась до школи, де студенти мали можливість спостерігати за роботою вчителя-майстра, переймаючи його досвід, його ставлення до виконання професійних обов'язків; за роботою однокласників, аналізуючи їхні досягнення і недоліки, встановлюючи зовнішні та внутрішні причини їх існування, ділились власними думками, ідеями, задумами. У період шкільних канікул (осінніх, зимових та весняних) кращі студенти мали можливість під керівництвом викладача самостійно демонструвати власні здобутки в ході проведення таких форм роботи як «педагогічні ярмарки», «аукціон цікавих ідей», «педагогічні посиденьки», семінари-практикуми, захист методичних портфоліо та ін.

Висновки і пропозиції. Багаторічний досвід роботи в педагогічному коледжі переконує, що професійна підготовка майбутніх учителів початкових класів стає ефективною, якщо студенти навчаються активно взаємодіяти один з одним, мають високий рівень мотивації до навчання, знаходяться у комфортному середовищі, засвоюють та відпрацьовують нові уміння та навички, що забезпечує їх інтенсивну підготовку до повсякденного професійного життя. Цього можливо досягти за умови використання тренінгових технологій. Саме

у ході тренінгу майбутні учителі мають можливість практикуватись, експериментувати, моделювати ситуацію, перевіряти свої висновки, аналізувати досягнення, шліфувати навички спілкування

і власну поведінку. Це дозволяє уникнути помилок у реальних умовах, допомагає швидше приймати оптимальні рішення і долати труднощі в подальшій професійній діяльності.

Список літератури:

1. Васильев Н. Н. Тренинг профессиональных коммуникаций в психологической практике / Н. Н. Васильев. – СПб : Речь, 2005. – 283 с.
2. Вачков И. Основы технологии группового тренинга. Психотехники : учебное пособие / И. Вачков. – М.: 1999. – 237 с.
3. Емельянов Ю. Н. Активное социально-психологическое обучение / Ю. Н. Емельянов. – Л.: ЛГУ, 1985. – 166 с.
4. Педагогический энциклопедический словарь / гл. ред. Б.М. Бим-Бад. – М. : БРЭ, 2003. – 528 с.
5. Семенова А. В. Розвиток професійної компетентності фахівців засобами парадигмального моделювання (інтерактивний тренінг): Навч.-метод. посібник / А. В. Семенова. – Одеса, 2006. – 130 с.
6. Шепелева Л. Н. Программы социально-психологических тренингов / Л. Н. Шепелева. – СПб.: Питер, 2011. – 160 с.

Кочерга О.Н.

Прилуцкий гуманитарно-педагогический колледж имени И.Я. Франко

ОСОБЕННОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ТРЕНИНГОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ПРОЦЕССЕ ФОРМИРОВАНИЯ ПРАКТИЧЕСКОГО КОМПОНЕНТА ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ

Аннотация

Статья посвящена проблеме использования тренинга в профессиональной подготовке будущих специалистов. Автором проанализировано состояние проблемы в психолого-педагогической литературе, исследовано понятие «тренинг» и определена его суть. Определены цели и задачи тренинга в педагогической практике, характерные черты тренинговых занятий в высшей школе.

Ключевые слова: тренинг, тренинговое взаимодействие, тренинговые технологии, активные приемы обучения, профессиональная компетентность, игровая имитация и моделирование, образовательное пространство.

Kocherha O.N.

Pryluky Humanitarian Pedagogical college named after Ivan Franko

THE PECULIARITIES OF USING TRAINING TECHNOLOGIES AT THE PROCESS OF FORMATION OF PRACTICAL COMPONENT OF THE PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE

Summary

The article is devoted to solving problem of training in the training of future specialists. The author analyzes the problems in the psychological and educational literature, studied the concept of «training» and defined its essence. It is defined layers of interaction between the training, the goals and objectives of the training in pedagogical practice, the characteristics of training classes in high school.

Key words: training, training cooperation, technology training, active learning techniques, professional competence, a game simulation and modeling, educational space.